

Sygn. akt II CSK 387/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 kwietnia 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

SSN Maria Szulc

SSN Kazimierz Zawada (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa R. Zakładów [...] Spółki Akcyjnej w M. przeciwko E. W. i Z. W. o ustanowienie rozdzielności majątkowej, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 4 kwietnia 2014 r., skargi kasacyjnej strony powodowej od wyroku Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 11 grudnia 2012 r.,

- 1) uchyla zaskarżony wyrok i oddala apelację,**
- 2) zasądza od pozwanych na rzecz strony powodowej kwotę 1410 (jeden tysiąc czterysta dziesięć) zł tytułem zwrotu kosztów procesu w pierwszej i drugiej instancji i w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

R. Zakłady [...] w pozwie z dnia 23 czerwca 2010 r. skierowanym przeciwko małżonkom Z. W. i E. W. wniosły o ustanowienie między pozwanymi rozdzielności majątkowej. W uzasadnieniu pozwu strona powodowa wskazała, że jest wierzycielem pozwanego Z. W. i mimo podjętych prób nie wyegzekwowała swych należności z jego majątku osobistego.

Sąd Rejonowy w S. wyrokiem z dnia 27 kwietnia 2012 r. uwzględnił powództwo.

Sąd ten ustalił, że prawomocnym wyrokiem Sądu Okręgowego w R. z dnia 6 lutego 2009 r. została zasądzona od pozwanego na rzecz strony powodowej kwota 31.381,21 zł z odsetkami ustawowymi i kosztami procesu, a prawomocnym nakazem zapłaty Sądu Rejonowego w R. z dnia 15 kwietnia 2009 r. wydanym w postępowaniu upominawczym – kwota 31.000,20 zł; również z odsetkami ustawowymi i kosztami procesu. Zobowiązania pozwanego wynikały z umów zawartych w związku z prowadzeniem działalności [...]. Komornik prowadził przeciwko pozwanemu cztery postępowania egzekucyjne na łączną kwotę 101 416,46 zł, w tym dwa na wniosek strony powodowej. Dokonał zajęcia samochodu osobowego o wartości 14.000 zł, należącego do majątku osobistego pozwanego, ale nie było chętnych do jego nabycia. Innego majątku osobistego pozwany nie ma. Nie uzyskuje dochodów. Wobec bezskuteczności egzekucji komornik postanowieniem z dnia 5 sierpnia 2010 r. umorzył postępowanie egzekucyjne przeciwko pozwanemu.

Pozwani są małżeństwem od 28 kwietnia 1984 r. Ich majątek wspólny w ramach ustawowej wspólności małżeńskiej obejmuje: dom o powierzchni 160 m² z garażem i gospodarstwo rolne o powierzchni 2,30 ha, w którym pozwani uprawiają porzeczki i truskawki; nieruchomości o powierzchni 0,0312 ha przy ul. B. w S. (działka 1539); zabudowaną nieruchomości o powierzchni 0,007 ha przy ul. B. (działka nr 1537); nieruchomości położoną w D. (działka nr 1733).

W przeszłości pozwana zajmowała się wychowaniem – obecnie już dorosłych - dzieci. Nie uczestniczyła w działalności [...] męża. Od wielu lat ma problemy z nerkami. Była operowana. Od trzech lat choruje również na boreliozę.

W ocenie Sądu Rejonowego ustalony stan faktyczny uzasadniał uwzględnienie powództwa na podstawie art. 52 § 1a k.r.o. Według tego przepisu, ustanowienia rozdzielności majątkowej przez sąd może żądać także wierzyciel jednego z małżonków, jeżeli uprawdopodobni, że zaspokojenie wierzytelności stwierdzonej tytułem wykonawczym wymaga dokonania podziału majątku wspólnego małżonków.

Wyrokiem z dnia 11 grudnia 2012 r. Sąd Okręgowy zmienił na skutek apelacji pozwanych wyrok Sądu Rejonowego z dnia 27 kwietnia 2012 r. i oddalił powództwo. Odwołał się do zasady ochrony rodziny i służebnych wobec tej zasady funkcji ustroju ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej oraz konieczności oceny dochodzenia uprawnienia przewidzianego w art. 52 § 1a k.r.o. w świetle zasad współżycia społecznego. Zgodnie z art. 5 k.c., uprawniony nie może wykonywać swego prawa sprzecznie z zasadami współżycia społecznego. Zdaniem Sądu Okręgowego, przepis ten sprzeciwiał się uwzględnieniu powództwa, ponieważ pozwana nie uczestniczyła w działalności [...] męża, z którą łączą się dochodzone od niego długi, pozostawała na jego utrzymaniu, zajmowała się dziećmi, domem, jest przewlekle chora, utrzymuje się z gospodarstwa rolnego.

Skarżąc wyrok Sądu Okręgowego strona powodowa zarzuciła naruszenie art. 5 k.c. przez wyłączenie na jego podstawie zastosowania w sprawie art. 52 § 1a k.r.o., a ponadto - uchybienie przepisom art. 385, 386 § 1 i art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Artykuł 52 k.r.o. w pierwotnym brzmieniu umożliwiał zniesienie przez sąd istniejącej między małżonkami wspólności majątkowej na żądanie jednego z nich uzasadnione ważnymi powodami. Przyznane w § 1 każdemu z małżonków uprawnienie do żądania z ważnych powodów zniesienia przez sąd wspólności majątkowej stanowi środek ochrony ich interesów oraz interesów założonej przez nich rodziny (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1997 r., III CKN 51/97).

Nowelizacja art. 52 k.r.o. z mocą od 20 stycznia 2005 r. (ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2004.162.1691) nie zmieniła funkcji tego przepisu, ani przesłanek jego zastosowania. Zastąpienie w § 1 zwrotu „zniesienie wspólności majątkowej” zwrotem „ustanowienie rozdzielności majątkowej” miało na celu objęcie zakresem zastosowania art. 52 k.r.o., oprócz ustrojów wspólności majątkowej, ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków (art. 51²-51⁵ k.r.o.), wprowadzonego ustawą nowelizującą. Doprecyzowanie zaś w § 2 czasowego zasięgu skutków orzeczenia sądu było zgodne z wynikami dotychczasowej wykładni art. 52 § 2 k.r.o. (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2008 r., II CSK 371/08).

Istotne zmiany przyniosła nowelizacja art. 52 k.r.o. dokonana z mocą od 20 stycznia 2008 r. przez art. 32 i art. 48 pkt 2 ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. 2007.192.1378). Dodany wówczas § 1a przyznał uprawnienie do żądania ustanowienia przez sąd rozdzielności majątkowej między małżonkami także wierzycielowi jednego z nich. Uprawnienie to uzależnił od stwierdzenia wierzytelności tytułem wykonawczym i od uprawdopodobnienia, że zaspokojenie tej wierzytelności wymaga dokonania podziału majątku wspólnego małżonków.

Przyjęta w dziedzinie stosunków majątkowych małżeńskich przez Kodeks rodzinny i opiekuńczy jako ustrój ustawowy wspólność majątkowa małżonków opierała się na założeniu (art. 31 w brzmieniu obowiązującym do 19 stycznia 2005 r.), że majątek wspólny małżonków obejmuje, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w art. 33 pkt 2-10 w brzmieniu obowiązującym do 19 stycznia 2005 r., prawa majątkowe nabyte w czasie trwania tego ustroju zarówno przez oboje, jak i jednego z małżonków. Drugą, niejako negatywną stroną tego założenia była statuowana w art. 41 § 1 k.r.o. w brzmieniu obowiązującym do 19 stycznia 2005 r., z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w art. 41 § 2 i 3 k.r.o. w brzmieniu obowiązującym do 19 stycznia 2005 r., odpowiedzialność majątkiem wspólnym za długi, które powstały w czasie trwania wspólności w wyniku działania jednego tylko z małżonków. Sprzężenie obu zasad uzasadniano potrzebą ochrony wierzycieli jednego tylko z małżonków oraz słuszością. Skoro w wyniku nabycia

prawa przez jednego z małżonków prawo to nabywa również drugi małżonek, a zatem korzyść odnoszą oboje małżonkowie, oboje powinni być także zubożeni przez zaspokojenie się wierzyciela jednego z małżonków z majątku wspólnego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 1997 r., II CKU 47/97).

Reformując gruntownie prawo majątkowe małżeńskie nowelą, która weszła w życie 20 stycznia 2005 r., zachowano co do istoty pierwszą zasadę (art. 31 i 33 pkt 2-10 k.r.o.), natomiast istotnie zmodyfikowano drugą; Możliwość zaspokojenia się z majątku wspólnego wierzyciela jednego tylko z małżonków ograniczono do zobowiązań zaciągniętych za zgodą drugiego małżonka (art. 41 § 1 k.r.o.); gdy chodzi o inne zobowiązania powstałe w czasie trwania wspólności – wierzyciel jednego z małżonków ma możliwość zaspokojenia się jedynie z niektórych, wymienionych w art. 41 § 2 i 3 k.r.o. składników majątku wspólnego.

W konsekwencji wprowadzonego ograniczenia możliwości zaspokojenia się z majątku wspólnego przez wierzycieli jednego tylko z małżonków pojawiły się w praktyce trudności w uzyskaniu przez tych wierzycieli zaspokojenia swych należności od dłużników pozostających w związku małżeńskim i podlegających ustrojowi wspólności majątkowej. Szczególnie silnie trudności te ujawniły się w odniesieniu do wierzytelności alimentacyjnych.

Dodanie § 1a w art. 52 k.r.o. było reakcją na te trudności, próbą wyważenia na nowo interesów małżonków i ich wierzycieli. Dodany przepis został przejęty w toku prac nad obywatelskim projektem ustawy – Fundusz Alimentacyjny (Sejm RP V kadencji, druk nr 176) i poselskim projektem ustawy o funduszu alimentacyjnym (Sejm RP V kadencji, druk nr 1393) z rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Sejm RP V kadencji, druk nr 1166).

Pozostawiając na uboczu kwestię, czy art. 52 § 1a k.r.o. zawiera trafne rozwiązanie wskazanego wyżej problemu, należy zauważyć, że w sprawie przesłanki zastosowania tego przepisu (uzyskanie tytułu wykonawczego oraz uprawdopodobnienie, o którym w tym przepisie mowa) zostały wykazane nawet z nadatkiem, ponieważ strona powodowa wykazała bezskuteczność egzekucji wobec majątku osobistego pozwanego.

W piśmiennictwie na tle art. 52 § 1 k.r.o. wyrażone zostało zapatrywanie, że w przypadkach dochodzenia przez małżonka z ważnych powodów w procesie przeciwko współmałżonkowi żądania ustanowienia przez sąd rozdzielnosci majątkowej (dawniej: zniesienia wspólności majątkowej), art. 5 k.c. nie ma zastosowania, ponieważ ocena tego żądania z punktu widzenia zasad współżycia społecznego, w szczególności w aspekcie winy powoda oraz ochrony rodziny i pozwanego małżonka, powinna być dokonywana już w ramach ustalania ważnej przyczyny uzasadniającej to żądanie. Zapatrywanie to jednak nie przekonuje. Opowiedzenie się za nim oznaczałoby powrót do poddanych trafnej krytyce podejmowanych dawniej prób włączenia do pojęcia „ważnych powodów” czynników niewspółmiernych, z jednej strony, mających w ramach tego pojęcia kluczowe znaczenie elementów majątkowych, a z drugiej strony, całkowicie od nich różnych elementów ze sfery stosunków osobistych (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1997 r., III CKN 51/97, i 11 grudnia 2012 r., II CSK 371/08 – w oryginalnej wersji). Trafnie zatem w orzecznictwie dopuszcza się wyjątkowo uwzględnienie, z jednej strony, winy małżonka - powoda, a z drugiej, takich wartości jako dobro rodziny oraz dobro pozwanego małżonka, w ramach oceny dochodzonego żądania z punktu widzenia zasad współżycia społecznego, do których odsyła art. 5 k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 2003 r., II CKN 78/01).

Tym bardziej należy dopuścić, w drodze wyjątku, w szczególnie uzasadnionych wypadkach, możliwość zastosowania przewidzianej w art. 5 k.c. konstrukcji nadużycia prawa w sprawach, w których wierzyciel jednego z małżonków dochodzi na podstawie art. 52 § 1a k.r.o. w procesie przeciwko obojgu małżonkom ustanowienia między nimi rozdzielnosci majątkowej. Argument, który powołują autorzy sprzeciwiający się stosowaniu art. 5 k.c. do oceny żądania ustanowienia rozdzielnosci majątkowej przez małżonka w procesie przeciwko współmałżonkowi, jest tu w ogóle nieaktualny. Uwzględnienie żądania przez wierzyciela ustanowienia rozdzielnosci majątkowej nie zostało uzależnione od „ważnych powodów”, o których mowa w art. 52 § 1 k.r.o.

Jednakże w okolicznościach sprawy nie było podstaw do zakwalifikowania żądania strony powodowej ustanowienia rozdzielnosci majątkowej między pozwanymi jako zachowania stanowiącego nadużycie prawa w rozumieniu art. 5

k.c. ze względu na jego sprzeczność z zasadami współżycia społecznego. Takie okoliczności, jak rodzaj działalności, w związku z którą powstały zobowiązania pozwanego i nieuczestniczenie w tej działalności pozwanej, prowadzenie przez nią domu, zajmowanie się dziećmi, udział w prowadzeniu gospodarstwa rolnego – które legły u podstaw zastosowania przez Sąd Okręgowy art. 5 k.c. – mogłyby mieć ewentualnie wpływ na zastosowanie tego przepisu w sprawie o ustanowienie rozdzielności majątkowej na żądanie małżonka w procesie przeciwko współmałżonkowi, natomiast w sprawie o ustanowienie rozdzielności majątkowej na żądanie wierzyciela małżonka w procesie przeciwko obojgu małżonkom są pozbawione doniosłości. Wierzyciel będący osobą fizyczną może też mieć rodzinę, podobnie jak mogą mieć rodziny pracownicy wierzyciela będącego osobą prawną zagrożoną upadłością wskutek nieotrzymywania zapłaty od dłużników – a stosunki w tych rodzinach mogą układać się podobnie jak u pozwanych. Dlaczego akurat sama tylko sytuacja rodzinna pozwanych miałaby mieć wpływ na zastosowanie art. 5 k.c. Choroba pozwanej mogłaby zaś rzutować na możliwość zastosowania art. 5 k.c. jedynie wtedy, gdyby uwzględnienie powództwa mogło mieć radykalnie niekorzystny wpływ na warunki jej egzystencji. W sprawie jednak tak niewątpliwie nie jest. Nie można zapominać, że skutkiem uwzględnienia powództwa wierzyciela o ustanowienie rozdzielności majątkowej jest wyłącznie otwarcie się możliwości zaspokojenia należności wierzyciela z udziałów małżonka – dłużnika w przedmiotach należących do majątku wspólnego.

Podniesiony w skardze kasacyjnej zarzut bezpodstawnego zastosowania przez Sąd Okręgowy art. 5 k.c. okazał się więc zasadny.

Nie naruszył natomiast Sąd Okręgowy art. 328 § 2 k.p.c., ponieważ treść uzasadnienia zaskarżonego wyroku nie uniemożliwiła przeprowadzenia kontroli kasacyjnej tego wyroku.

Podniesione w skardze kasacyjnej także zarzuty naruszenia art. 385 i 386 § 1 k.p.c. nie miały samoistnego znaczenia. Ocena, czy Sąd Okręgowy powinien apelację oddalić, zgodnie z art. 385 k.p.c., czy też uwzględnić i zmienić zaskarżony apelacją wyrok, zgodnie z art. 386 § 1 k.p.c., zależała od wyniku rozpoznania zarzutu bezpodstawnego zastosowania przez Sąd Okręgowy art. 5 k.c.

Ze względu na zasadność przytoczonego w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia art. 5 k.c., Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. orzekł jak w sentencji.